

[W:] H. Rogacz (red.) 2007, *Konceptje teoretyczne i metody badań geografii społeczno-ekonomicznej przestrzennej* - Bogucki Wyd. Nauk, Poznań.

Zbyszko Chojnicki

Dualizm metodologiczny w geografii społeczno-ekonomicznej

Wstęp

Celem artykułu jest sformułowanie koncepcji dualizmu metodologicznego w geografii społeczno-ekonomicznej w postaci dwóch przeciwstawnych modeli, tj. wzorców metodologicznych: naturalistycznego i humanistycznego. Wcześniej opozycyjne orientacje dotyczące charakteru metodologicznego geografii określiłem jako „scjentyistyczną” i „antyscjentyistyczną” (Chojnicki 1985, s. 256; 1999, s. 62). W odniesieniu do geografii społeczno-ekonomicznej przyjęcie terminu „naturalistyczny” jest o tyle bardziej stosowne, że chodzi tu o wzorzec metodologiczny nauk społecznych, jaki ukształtował się na gruncie nauk przyrodniczych, chociaż jego zasady są ogólniejsze i bardziej podstawowe, gdyż odnosi się on do charakteru wiedzy w naukach empirycznych. Stąd też można go również nazwać „empirycznym”. Termin „scjentyizm” jest ponadto obciążony negatywnie przez utożsamianie go ze światopoglądem powstałym w końcu XIX wieku, który głosił bezkrytyczne zaufanie do nauki.

Model naturalistyczny zakłada, że charakter metodologiczny nauk społecznych, a więc zasady ich uprawiania oraz wyniki badawcze nie różnią się (wersja sprawozdawcza) lub nie powinny się różnić (wersja normatywna) w sposób zasadniczy od nauk przyrodniczych.

Natomiast model humanistyczny, opozycyjny względem naturalistycznego, a więc antynaturalistyczny, głosi odrębność i swoistość charakteru metodologicznego nauk społecznych, które w takim ujęciu nazywa się humanistycznymi. Model ten jest pewnym wariantem orientacji antiszcjentyistycznej na terenie nauk społecznych.

Wychodząc z tych założeń, próbuję w sposób szkicowy i ramowy przeprowadzić ich charakterystykę w odniesieniu do geografii społeczno-ekonomicznej ze względu na takie aspekty, jak: 1) charakter i rola metod naukowych, 2) obiektywność i fakty, 3) wartości, 4) charakter i struktura wiedzy oraz 5) wyjaśnianie i rozumienie.

Aspekty te nie wyczerpują pełnej charakterystyki tych modeli, ale dotyczą istotnych różnic zachodzących między nimi.

1. Charakter i rola metod naukowych

Pojęcie metod naukowych jako sposobu postępowania badawczego wykrystalizowało się na gruncie nauk przyrodniczych. Przeniesione do nauk społecznych stało się przedmiotem sporu o charakter tych nauk.

W modelu naturalistycznym przyjmuje się, że metody stosowane w naukach społecznych nie różnią się od metod nauk przyrodniczych. Pojęcie metod naukowych jest w miarę dobrze określone. Odwołuje się do koncepcji metod naukowych ugruntowanej w podstawowych naukach empirycznych. W tym znaczeniu metody naukowe stanowią strategię postępowania badawczego, które służą rozwiązywaniu problemów naukowych. Strategie te różnie się interpretuje w zależności od przyjętych reguł, którym ma podlegać postępowanie badawcze w celu uzyskania prawdy. Kryteria takie są odmienne np. w ujęciu indukcyjnym i hipotetyczno-dedukcyjnym. Na ogół uznaje się jednak, że uzyskane za pomocą metod naukowych wyniki badawcze powinny być intersubiektywnie sprawdzalne i komunikowalne. Służą głównie ustalaniu faktów empirycznych na drodze obserwacji, pomiaru, eksperymentów i wykrywaniu prawidłowości poprzez budowę modeli, formułowanie praw naukowych i teorii i za ich pomocą – wyjaśnianiu, przewidywaniu i usprawnianiu działalności praktycznej. Pojęcie metod wymaga jednak konkretyzacji związanej z przedmiotem badań, podejmowanymi problemami i stosowanymi technikami badań. W odniesieniu do badania świata społecznego metody naukowe mają więc swoją specyfikę związaną z jego zmiennością, podmiotowością i wylanianiem się nowych prawidłowości społecznych, jakie powstają wraz z przemianami rzeczywistości społecznej.

W modelu humanistycznym do pojęcia i roli metod nie przywiązuje się istotnego znaczenia. Wskazuje się na trudności związane z określeniem metod naukowych i odrzuca się koncepcję podstawowego ujęcia metod i jednakowych kryteriów naukowości wspólnych dla nauk przyrodniczych i społecznych. W krańcowym ujęciu głosi się nawet, że specyficzność poznania humanistycznego wychodzi poza granice racjonalności uznawane na gruncie nauk przyrodniczych; taki pogląd głoszą postmoderniści francuscy.

W geografii społeczno-ekonomicznej naturalistyczny charakter metod badawczych ukształtował się na gruncie empiryzmu, który był i w jakimś stopniu jest główną orientacją metodologiczną opisowych nauk przyrodniczych, a więc i geografii fizycznej. W ujęciu tradycyjno-empirycznym, które zakłada maksymalne empiryczne uzasadnienie twierdzeń i stawia jako cel opis, głównymi metodami badawczymi w geografii społeczno-ekonomicznej, podobnie jak i w geografii fizycznej, są: obserwacja, klasyfikacja, typologia i generalizowanie. Ujęcie to uległo modyfikacji, gdy położono nacisk na zwiększenie stopnia ogólności twierdzeń i wykrywanie prawidłowości, głównie na drodze stosowania metod statystycznych w postaci tzw. analizy przestrzennej (spatial analysis). Postęp w zakresie analizy statystycznej objął cztery typy metod i technik: 1) metody taksonomiczne i regionalizacji, 2) analizę regresji, 3) analizę składowych głównych i wielozmienną, 4) metody symulacyjne.

Krytyka empiryzmu opartego na koncepcji bezzalożeniowości i źródłowym charakterze poznania oraz rozwój teorii i przyjęcie koncepcji bliskich założeniu hipotetyczmu rozszerzyły zakres metod ilościowych na problematykę modeli matematycznych.

Podejście matematyczno-modelowe, nazwane „rewolucją modelową”, wyraziło się w zastosowaniu różnych narzędzi i modeli matematycznych w budowie wiedzy geograficzno-ekonomicznej, nadając jej charakter bardziej teoretyczny i pragmatyczny, zbliżony do wiedzy ekonomicznej.

Model humanistyczny w geografii społeczno-ekonomicznej odnosi się krytycznie do stosowania metod badawczych o charakterze empirycznym, a zwłaszcza metod ilościowych i modelowania matematycznego, głównie ze względu na krytykę obiektywizmu, który zapewniają. Twierdzi się, że zjawiska społeczne, ekonomiczne, polityczne, kulturowe i ekologiczne, będące przedmiotem badań geografii społeczno-ekonomicznej, nie dadzą się uchwycić i zinterpretować poprawnie na drodze tych metod. Metody te prowadzą do nadmiernego uproszczenia wysokiej złożoności tych zjawisk i nieuwzględniania tzw. współczynnika humanistycznego. Podnosi się wyższość jakościowego ujęcia nad ilościową dokładnością. Model humanistyczny koncentruje się jednak raczej na krytyce naturalistycznego ujęcia metod niż na dążeniu do wypracowania koncepcji metod specyficznych dla tego ujęcia, takich jak metody hermeneutyczne.

2. Obiektywność i fakty

Kwestia obiektywności jest głównym przedmiotem sporów metodologicznych między modelem naturalistycznym i humanistycznym w naukach społecznych. Odnosi się to też do geografii społeczno-ekonomicznej. W interpretacji naturalistycznej nauki społeczne, a zwłaszcza ekonomia i socjologia, w zamiarze ich twórców miały być ukształtowane jako obiektywna wiedza o rzeczywistości społecznej, uprawomocniona empirycznie. Zakłada się także, że subiektywność odbiera badaniom społecznym ich charakter naukowy.

Według interpretacji humanistycznej w naukach społecznych niemożliwy jest obiektywizm właściwy naukom przyrodniczym, zwłaszcza w odniesieniu do faktów społecznych jako obiektywnych stanów rzeczy, które tworzą empiryczną bazę nauk społecznych.

Model naturalistyczny w geografii społeczno-ekonomicznej ukształtował się jako przyjęcie tych standardów obiektywności ustalania danych faktycznych, które występowały w badaniach przyrodniczych w geografii, a więc w geografii fizycznej. Zgodnie z ujęciem tradycyjno-empirycznym, a potem empiryczno-indukcyjnym, dane faktyczne zwane faktami geograficznymi uzyskuje się w geografii społeczno-ekonomicznej na drodze obserwacji bezpośredniej. Gama tych faktów jest bardzo szeroka i obejmuje dane środowiskowe, biologiczne, ekonomiczne, polityczne, kulturowe i psychospołeczne. Należy zauważyć, że kryteria obiektywności tych faktów nie muszą być pojmowane wąskoempirycznie. Związane to jest ze stosowaniem szerszego pojęcia obiektywności. Istotnymi składnikami tak rozumianego obiektywizmu jest wzajemne przekonywanie się uczonych o ważności swoich odkryć i ich interpretacji, odwoływanie się do tego, że zawsze wykorzystywali metody, które mogą być ponownie zastosowane przez innych, oraz odwoływanie się do spójności i użyteczności swoich interpretacji dla wyjaśniania największej liczby do-

stępnych danych, a więc poddanie się intersubiektywnemu osądowi (Wallerstein i in. 1995, s. 104).

Stosowanie obok węższego, empirycznego pojęcia obiektywności również szerszego uwalnia model naturalistyczny od zarzutu stosowania wyłącznie uprawomocnienia empirycznego i pozwala objąć pojęciem faktu nie tylko dane obserwacyjne, lecz wszelkie uznane odkrycia badawcze. Fakty nie muszą być zatem danymi uzyskiwanymi z bezpośredniej obserwacji.

Model humanistyczny w geografii społeczno-ekonomicznej lub ściślej w geografii człowieka odrzuca nie tylko obiektywizm w jego empirycznym ujęciu, atakując uprawomocnienie empiryczne faktu społecznego, ale także odnosi się z niechęcią do obiektywizmu w sensie metodologicznym, tj. stosowania procedur intersubiektywnej sprawdzalności, i krytykuje go. Chociaż jego przedstawiciele (bardzo różni zresztą) często nie posługują się pojęciem „subiektywność”, a raczej „podmiotowość” lub „relatywizowanie podmiotowe”, to jednak sens takiego ujęcia jest taki sam, gdyż subiektywne to tyle co podmiotowe, co nie podlega obiektywizacji.

Nie sposób nawet w zarysie przedstawić różnych koncepcji ujęcia podmiotowości w geografii człowieka zwanej też humanistyczną, ale na tę podmiotowość wszyscy jej reprezentanci się powołują. Klasyczny w tej sprawie jest pogląd Yi Fu Tuana (1976, s. 275), według którego kompetencja geografa humanisty „polega na interpretacji doświadczenia człowieka w jego dwuznaczności, ambiwalencji i złożoności”. Zasadniczą konsekwencją subiektywizmu jest relatywizacja prawdziwości, a ta w swej wersji krańcowej daje takie praktyczne rezultaty jak sławna „political correctness”.

3. Wartości

Problematyka wartości i ocen w naukach społecznych jest rozpatrywana w różnych aspektach i jest różnie interpretowana, co stanowi przedmiot sporów, których nie sposób tu przedstawić (por. Kloska 1982). Z punktu widzenia różnic, jakie zachodzą między modelem naturalistycznym a humanistycznym, w naukach społecznych chodzi przede wszystkim o występowanie i rolę wartości i ocen jako składników wiedzy społecznej. W modelu naturalistycznym marginalizuje się udział ocen i norm jako składnika wiedzy społecznej. Na gruncie empiryzmu logicznego np. oceny jako sądy wartościujące nie są uznawane za składnik wiedzy naukowej, co uzasadnia się tym, że nie mają one wartości logicznej. W modelu humanistycznym oceny są nie tylko równouprawnione z twierdzeniami empirycznymi, ale również stanowią główny element integracji nauk humanistycznych.

Chociaż problematyka wartości i ocen w geografii zapoczątkowana przez Buttimer w pracy „Values in geography” (1974) nie jest zbyt często podejmowana w rozważaniach filozoficzno-metodologicznych w geografii społeczno-ekonomicznej, to jednak ma swój udział w kształtowaniu charakteru geografii społeczno-ekonomicznej i znajduje wyraz w charakterystyce obu rozpatrywanych modeli metodologicznych.

Podjęcie problematyki wartościowania i wprowadzenia ocen jako integralnych składników wiedzy geograficznej jest niewątpliwą zasługą przedstawicieli modelu

humanistycznego w dziedzinie geografii społeczno-ekonomicznej. Pojęcie wartości jest uznawane za pojęcie kluczowe i integrujące problematykę humanistyczną w geografii społeczno-ekonomicznej. Jak to podkreśla Entrikin (1976, s. 625), wszyscy geografowie humanistyczni „uznają pierwszeństwo znaczenia wartości, jaką człowiek przywiązuje do świata przed abstrakcjami i obiektywnymi treściami ustalonymi w geografii scjentystycznej”. Odrzuca się też rozróżnienie faktu i wartości, gdyż prowadzi to do oddzielenia „aktualnej wiedzy o obiektywnym świecie od subiektywnych elementów takich, jak uczucie, wartości i znaczenie”. Subiektywny charakter wartości jest zaś nieodłączny od subiektywnego charakteru doświadczenia poznawczego.

Nie wszyscy jednak reprezentanci modelu humanistycznego nadają subiektywny charakter wartościowaniu i ocenom. Obiektywny charakter nadają wartościom przedstawiciele tzw. geografii radykalnej, którzy posługują się pojęciem sprawiedliwości społecznej jako kryterium wartości poznania. Rozszerza to jednak znacznie model humanistyczny, wprowadzając do niego dominację wymiaru kolektywnego nad jednostkowym. W każdym jednak ujęciu – subiektywnego i obiektywnego pojmowania wartości – treściowy opis świata jest zależny od wartości, jakie przyjmują lub uznają badający.

Model naturalistyczny cechuje słabsze zainteresowanie problematyką wartości. Analiza różnych wypowiedzi w tej sprawie wykazuje, że uznaje się wartościowanie i oceny, zwłaszcza w ujęciu społecznym, jako jeden z czynników wyboru problematyki badawczej i składnik wiedzy geograficznej, ale nie nadaje się im szczególnie wyróżnionego charakteru. Problematyka wartościowania jest też rozpatrywana w postaci tzw. ocen instrumentalnych, tj. ocen, u podstawy których występują pewne regularności empiryczne i które służą usprawnianiu działalności praktycznej. Niewątpliwie zachodzi potrzeba głębszej analizy tego zagadnienia.

4. Charakter i struktura wiedzy

Spór o charakter i strukturę wiedzy w naukach społecznych między podejściem naturalistycznym a humanistycznym dotyczy nomologicznego i teoretycznego charakteru tej wiedzy. Podejście naturalistyczne przyjmuje, że w obrębie nauk społecznych odkrywa się empiryczne prawa naukowe i buduje teorie zawierające te prawa, chociaż odbiegają one w pewnych aspektach od przyrodniczych praw naukowych, zwłaszcza pod względem ścisłości i powszechnego uznania. Postuluje się też potrzebę budowania takiej wiedzy, mimo istotnych trudności w jej uzyskaniu. Podejście humanistyczne prezentuje w tej sprawie w przeważającym stopniu stanowisko antynaturalistyczne negujące możliwość i potrzebę wykrywania empirycznych praw naukowych i budowy teorii empirycznych na terenie nauk społecznych (por. Giedymin 1964, s. 160; Kaplan 1964, s. 115). Zagadnienie to również w geografii społeczno-ekonomicznej stało się przedmiotem sporów, których krystalizacja wyraża się w opozycji rozpatrywanych modeli metodologicznych.

Według założeń modelu naturalistycznego wartość poznawcza i praktyczna wiedzy w geografii społeczno-ekonomicznej rośnie wraz ze zwiększaniem ogólnie-

ści, ścisłości i zawartości informacyjnej twierdzeń empirycznych. Można to osiągnąć przez formułowanie twierdzeń przedstawiających prawidłowości oraz budowę teorii empirycznych na różnych poziomach ogólności. Służy temu m.in. stosowanie metod i modeli matematycznych oraz metody hipotetyczno-dedukcyjnej budowy teorii.

Takie ujęcie wiedzy w geografii społeczno-ekonomicznej napotyka jednak współcześnie na silną krytykę. Wskazuje się m.in. na to, że 1) badane prawidłowości nie dadzą się przedstawić w postaci praw naukowych dobrze sformułowanych, 2) realizacja postulatu budowy teorii ma często charakter formalny i nie zwiększa ścisłości wiedzy, 3) maksymalizacja ogólności wiedzy banalizuje ją i nie prowadzi do rozwiązywania istotnych problemów geografii społeczno-ekonomicznej, jakimi są problemy przemian dokonujących się w strukturze przestrzennej i ekologicznej świata i 4) nie zwiększa to funkcji eksplanacyjnej i prognostycznej wiedzy.

Krytyka ta doprowadziła do wypracowania bardziej umiarkowanych wersji modelu naturalistycznego, uwzględniających w wyższym stopniu rzeczywiste potrzeby metodologiczne geografii społeczno-ekonomicznej. Wyraża się m.in. w: 1) funkcjonalnym pojmowaniu teorii; teorią jest to, co służy takim a takim funkcjom, a nie dlatego, że jest tak a tak zbudowane, 2) dążeniu do budowy i stosowania różnych modeli teoretycznych i matematycznych jako surogatów teorii, 3) osłabianiu rygorystyki metodologicznej w budowie teorii na rzecz ujęcia problemowego.

Na gruncie modelu humanistycznego odrzuca się postulaty nomologicznego i teoretycznego charakteru wiedzy geograficzno-ekonomicznej. Takie stanowisko uzasadnia programowo krytyczny stosunek do budowy adekwatnej wiedzy empirycznej w dziedzinie geografii społeczno-ekonomicznej oraz stosowania narzędzi formalno-logicznych do regulacji charakteru wiedzy i przekonanie o nieadekwatności zasad uniwersalizacji na rzecz partycularności i wagi personalnego lub społecznego zaangażowania. Ogólności przeciwstawia się lokalność oraz relatywizację historyczną i kulturową wiedzy. Jej legitymizacja nie zależy od kryteriów metodologicznych i zasad racjonalności – jak się mówi – technokratycznej.

Wiąże się z tym krytyka dążeń do budowy wspólnych teorii wyjaśniających szeroki obszar zjawisk na rzecz wnikliwego rozpatrywania bardziej konkretnych sytuacji uwarunkowanych kulturowo i podmiotowo oraz rozpatrywanych z różnych punktów widzenia, w tym zwłaszcza aksjologicznego.

5. Wyjaśnianie i rozumienie

W rozważaniach metodologicznych nad charakterem nauk społecznych przywiązuje się duże znaczenie do roli wyjaśniania i rozumienia jako głównych funkcji poznawczych, które stanowią podstawę wyodrębnienia modelu naturalistycznego i modelu humanistycznego. Wydaje się jednak, że w geografii społeczno-ekonomicznej funkcje te nie odgrywają takiej roli w kształtowaniu obu modeli, jak to jest w naukach społecznych, a zwłaszcza w socjologii.

W modelu naturalistycznym za podstawową funkcję poznawczą nauk społecznych w zasadzie przyjmuje się wyjaśnianie zjawisk społecznych oparte na tzw. schemacie nomologiczno-dedukcyjnym (Hempel 1965). Według tego schematu

zdarzenie lub fakt zostaje wyjaśnione, gdy daje się wydedukować z jakiegoś prawa naukowego i zbioru warunków początkowych. Same prawa naukowe też podlegają wyjaśnieniom na gruncie teorii. Zastosowanie tego schematu w naukach społecznych zostało jednak poddane silnej krytyce (por. Dray 1966), a pojmowanie i zakres stosowalności znacznie rozszerzony. Wprowadzono także koncepcje wyjaśniania genetycznego, historycznego, funkcjonalnego, strukturalnego i inne (por. Nikitin 1975).

Model humanistyczny jest ściśle związany z koncepcją rozumienia, którą filozofowie humanistyki traktują jako szczególnie dystynktywną dla jej odrębności. Klasyczne ujęcie tej odrębności zawarte zostało w pracach Diltheya, Windelbanda i Rickerta w końcu XIX wieku oraz Sprangera na początku XX wieku. W zasadzie rozumienie ma być tym, czym jest wyjaśnianie w naukach przyrodniczych. Koncepcja rozumienia nie posiada jakiejś jednolitej charakterystyki i interpretacji, co przyznają nawet jej zwolennicy (Mokrzycki 1971, s. 40). Pojęcie to jest więc wieloznaczne i odmienne w różnych kontekstach oraz nie dające się dobrze usystematyzować.

Koncepcja wyjaśniania jako istotnego składnika modelu naturalistycznego w geografii społeczno-ekonomicznej została sformułowana przez Harveya w jego pracy znamiennie zatytułowanej „Explanation in geography” (1969). Harvey uznał wyjaśnianie za naczelną funkcję geografii, której realizacja wymaga, aby geografia ukształtowała się jako nauka empiryczna i zawierała modele, prawa naukowe i teorie (por. Chojnicki 1999, s. 69–70). I chociaż później Harvey poddał swoje poglądy w tej sprawie krytyce i przeszedł na pozycję tzw. geografii radykalnej, to jednak koncepcja wyjaśniania stała się trwałym elementem modelu naturalistycznego w geografii społecznej (por. Johnston 1985, Bird 1993). Samo pojęcie wyjaśniania zostało też znacznie rozszerzone w stosunku do ujęcia Harveya.

W modelu humanistycznym rozumienie stanowi alternatywę wyjaśniania dla geografów przyjmujących założenia fenomenologiczne, hermeneutyczne i idealistyczne. Samo pojęcie rozumienia przybiera różny charakter: od klasycznego ujęcia Diltheya, które specyfikę rozumienia sprowadza do ujawniania sensu ludzkich zachowań i wytworów, do ujęć rozumienia typu intencjonalnego, które bliskie są wyjaśnieniu celowościowemu, gdyż pojęcie celu jest związane z pojęciem intuicji (por. Pickles 1985, Daniels w: Johnson (ed.) 1985, s. 143–158).

Uwagi końcowe

W zasadzie preferuję model naturalistyczny w geografii społeczno-ekonomicznej, ale w wersji umiarkowanej. Preferencję tę uzasadniam nie tylko poglądami filozoficzno-metodologicznymi, lecz przede wszystkim przekonaniem, że 1) lepiej odpowiada on realnej praktyce badawczej oraz jej wynikom w geografii społeczno-ekonomicznej, 2) pozwala efektywniej podejmować i rozwiązywać realne problemy społeczne oraz 3) stwarza najlepszą podstawę dla wspólnoty geografii łączącej oba jej główne trzony – przyrodniczy i społeczny. Równocześnie uznaję pewne wartości poznawcze modelu humanistycznego jako komplementarnego podejścia, uwzględniającego subiektywne aspekty działalności człowieka i jego empatii.

Wydaje mi się jednak, że efektywne wykorzystanie modelu humanistycznego wymaga rezygnacji z jego krańcowych interpretacji, jakimi są postmodernizm czy radykalizm, oraz pogłębienia znajomości specyficznych metod analitycznych w humanistyce, jak np. metod hermeneutycznych. Natomiast za niewłaściwe uważam negowanie wartości i przydatności analizy metodologicznej opartej na filozofii nauki, co niekiedy głoszą zwolennicy modelu humanistycznego. Bez filozofii lub metodologii nie można efektywnie uprawiać analizy metodologicznej dyscypliny naukowej (por. Chojnicki 2000). Jeszcze raz przypomnę opowieść o baronie Münchhausenie, który próbował wydostać się z wody, ciągnąc się za włosy do góry.

Rozpatrując charakter metodologiczny obu modeli, należy jednak pamiętać i uwzględnić to, że mają one swoje konsekwencje problemowe dotyczące poznawania określonej sfery zjawisk i procesów. Modele te wyznaczają w jakimś stopniu problemy merytoryczne. Właśnie charakter i zakres tych problemów oraz uzyskanych wyników decyduje ostatecznie o ich wartościach poznawczych i je weryfikuje. Zagadnienia tego nie podejmuję w tym artykule, ale dla pełnego obrazu wymaga ono uzupełnienia.

Tak więc opowiadam się za pluralizmem koncepcji metodologicznych w geografii społeczno-ekonomicznej, podobnie jak i w całej geografii. Kazimierz Dziewoński, który w jednej z ostatnich swoich publikacji (1992, s. 11) podjął to zagadnienie, tak je charakteryzuje: „Rozwinięcie silnego i świadomego pluralizmu musi niewątpliwie doprowadzić do dużego ożywienia dyskusji i polemik naukowych, niekiedy prawdopodobnie bardzo ostrych. Zjawisko takie byłoby i będzie na pewno bardzo korzystne, pod jednym jednak warunkiem, że nie zamieni się w walkę osobistą. Pluralizm musi być powiązany z duchem szerokiej tolerancji, ze zrozumieniem faktu istnienia i korzyści różnych dróg poznawania rzeczywistości i prawdy naukowej (oraz) wymagać będzie dużej kultury współzycia społecznego, prawdziwego humanizmu”.

Dodam jeszcze, że realizacja takiej postawy wymaga mniej asertywności, a więcej analityczności, mniej ataku, a więcej krytycznego podejścia do własnego stanowiska oraz przekonania, że druga strona też ma swoje racje.

Summary

Methodological dualism in socio-economic geography

The article presents a conception of methodological dualism in socio-economic geography in the form of two opposing methodological models: naturalistic and humanistic. The naturalistic model assumes that the methodological character of social sciences, i.e. principles of pursuing them and their research results, do not (the descriptive version) or should not (the normative version) differ in a significant way from those of natural sciences. In turn, the humanistic model, which is in opposition to the naturalistic one, i.e., anti-naturalistic, claims the methodological character of social sciences to be unique; hence, in this approach, they are called humanistic. This model is a variant of the anti-scientific orientation in social sciences.

These assumptions provided a basis for the characterisation of the models with reference to socio-economic geography. The aspects considered include: (1) the character and role of scientific methods, (2) objectivity and facts, (3) values, (4) the character and structure of knowledge, and (5) explanation and understanding. These aspects do not exhaust a full description of the models, but highlight significant differences between them.

The author prefers the naturalistic model in socio-economic geography, but in its moderate version. He justifies this preference not only by his philosophical-methodological opinions, but first of all by his conviction that (1) it is better suited to actual research practice and its results in socio-economic geography, (2) it allows a better choice and more efficient solution of real social problems, and (3) it provides the best common basis for geography that spans both its main divisions – natural and social. At the same time it recognises certain cognitive values of the humanistic model as a complementary approach accommodating subjective aspects of man's activity and his empathy. However, an effective use of the humanistic model requires giving up its extreme interpretations, such as postmodernism, and a deeper knowledge of specific analytical methods employed in the humanities, e.g. hermeneutical methods.

Literatura

- Chojnicki Z., 1985. Orientacje filozoficzno-metodologiczne – ich koncepcje i modele. *Przegląd Geograficzny* 57, 3, 255–281.
- Chojnicki Z., 1999. Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii. Poznań, Bogucki Wyd. Naukowe.
- Chojnicki Z., 2000. *Filozofia nauki. Orientacje, koncepcje, krytyki*. Poznań, Bogucki Wyd. Naukowe.
- Bird J., 1993. *The changing worlds of geography*. Oxford, Clarendon Press.
- Buttimer A., 1974. *Values in geography*. Washington D.C., Association of American Geographers. Resource Paper No. 24.
- Dray W.H. (ed.), 1966. *Philosophical analysis and history*. New York, Harper.
- Dziewoński K., 1992. Pluralizm i eklektyzm w polskiej myśli geograficznej. *Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*. Red. Z. Chojnicki. *Studia geograficzne przemian społeczno-gospodarczych*, z. 159, 7–12.
- Entrikin J.N., 1976. Contemporary humanism in geography. *Annals of Association of American Geographers* 66, 4: 615–632.
- Giedymin J., 1964. *Problemy – założenia, rozstrzygnięcia*. *Studia nad logicznymi podstawami nauk społecznych*. Poznań, PTE, PWN.
- Harvey D., 1969. *Explanation in geography*. London, Arnold.
- Hempel C.G., 1965. *Aspects of scientific explanation and other essays in the philosophy of science*. New York, The Free Press.
- Johnston R.J. (ed.), 1985. *The future of geography*. London, Methuen.
- Kaplan A., 1964. *The conduct of inquiry*. *Methodology for behavioral science*. San Francisco, Chandler Publ.
- Kłoska G., 1982. *Pojęcia, teorie i badania wartości w naukach społecznych*. Warszawa, PWN.
- Mokrzycki E., 1980. *Filozofia nauki i socjologia*. Warszawa, PWN.
- Nikitin E., 1975. *Wyjaśnianie jako funkcja nauki*. Warszawa, PWN.
- Pickles J., 1985. *Phenomenology, science and geography*. Cambridge, Univ. Press.
- Wallerstein I. i inni, 1995. *Open the social sciences*. Report of the Gulbenkian Commission on the restructuring of the social sciences.
- Yi-Fu Tuan, 1976. *Humanistic geography*. *Annals of the Association of American Geographers* 66, 2, 266–276.